

Купіна І. О., канд. філол. наук, доцент

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ В ЛІНГВІСТИЦІ: ДО ПРОБЛЕМИ ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ

Мова є формою існування знань, що накопичуються в людській пам'яті у вигляді відповідних структур. Знання, які акумулюються мовною системою, віддзеркалюють ставлення людини до об'єктивного світу, опосередковуючись за допомогою психічних чуттів. Це є підґрунтям для формування в мові системних відношень зі своєрідною складною ієрархією семантичних рівнів.

Дослідження системного характеру лексики й фразеології має важливе значення для розвитку мовознавства загалом, тому це питання й на сьогодні залишається актуальним.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки перспективним вважається як вивчення системного характеру лексики й фразеології, так і польовий підхід до вивчення мовних одиниць, що дає змогу глибше дослідити змістовність мови.

Змістові аспекти мови загалом та її окремих підсистем і рівнів перебувають у полі зору лінгвістики, а їхня розробка здійснюється в річищі різних наукових парадигм. Відмінною тенденцією сучасного етапу розвитку мовознавства є не тільки наявність різних дослідницьких орієнтацій (Л. А. Лисиченко, Г. О. Золотова, О. С. Кубрякова) – структурно-семіотичної, функціонально-комунікативної, антропологічної та ін., а й формування нового конструктивного напрямку, для якого характерні синтез та інтеграція парадигм наукового знання, що розвивалися переважно окремо (В. В. Жайворонок, С. Я. Єрмоленко, О. О. Маленко, В. Д. Ужченко, Н. В. Щербакова та ін.), усвідомлення взаємодії всіх засобів мови в мовленнєвому процесі (Г. О. Золотова).

Будь-якій системі притаманна ознака цілісності. Її вияви в різних системах можуть вирізнятися суттєвими особливостями. У семантичних полях ознака цілісності характеризує зміст поля, тому серед методів вивчення системних відношень, зв'язків між елементами особливе місце посідає теорія семантичного поля.

Теорія семантичного поля виникла в 20–30 роки ХХ століття внаслідок відродження філософського підходу до розуміння мови, звернення до ідей В. Гумбольдта, його порівняльно-історичного методу дослідження мовних явищ.

Семантичне поле в лінгвістиці стає однією з найважливіших категорій, у якій системно розглядаються цілісні за своїм змістом одиниці. У цій категорії найвищого порядку не тільки віддзеркалюється ієрархічна структура фрагментів фразеосемантичної системи, але й взаємопов'язано представлені відношення традиційних мовних категорій (синонімія, антонімія).

На сьогодні в мовознавстві актуалізовані різні критерії визначення поля: у лексикології – лексико-семантичне поле (Ф. С. Бацевич, Т. А. Космеда, Л. А. Лисиченко), у граматиці – функціонально-семантичне поле (О. В. Бондарко, О. В. Виноградова, І. Г. Воротникова, О. В. Кардашук, Ю. С. Маслов), у словотворенні – словотвірне поле (Н. М. Мединська,

М. А. Нікітіна, А. М. Поповський, О. М. Тихонов), у лексикографії – ідеографічне поле (В. В. Морковкін, В. М. Мокієнко, Ю. Ф. Прадід), у фразеології – фразеосемантичне поле (П. О. Редін, І. І. Синельникова, Ю. П. Солодуб, Н. В. Щербакова), у лінгвокультурології – концептуальне поле (М. Ю. Алефіренко, В. В. Воробйов, О. С. Кубрякова, О. О. Селіванова).

Вивчення системних відношень між лексичними одиницями мови найчастіше проводиться шляхом виділення й дослідження семантичних полів. Семантичне поле, як будь-яке інше, будується за принципом ідентифікації: лексичні одиниці об'єднуються навколо семантико-логічного ідентифікатора на основі спільних семантичних ознак. Усі одиниці пов'язані парадигматичними й синтагматичними відношеннями. У межах семантичного поля співіснують інтегральні й диференційні семантичні елементи. Семантичні рівні різного ступеня узагальнення зумовлюють градаційний, ієрархічний характер поля, наявність у його структурі макро- й мікроодиниць, які перебувають у відношеннях підпорядкованості й залежності.

Семантичне поле має багаторівневу структуру, представлену мікрополями, лексико-семантичними групами, тематичними групами, синонімічними рядами.

Структурно-семантичне поле характеризується складною ієрархічною організацією. Узагальнюючи різні концепції теорії поля, важливо відзначити, що семантичне поле – одна з важливих категорій, у якій системно досліджуються цілісні за своїм змістом мовні одиниці, що об'єднуються або за семантичною та функціональною ознакою, або за двома ознаками. Для семантичного поля характерна наявність загальної семантичної ознаки, що виражається мовною одиницею із спільним значенням (архісемою), і наявність диференційних ознак, якими одиниці поля відрізняються. Сучасна лінгвістика керується положенням про те, що основним змістовим елементом мовної картини світу є семантичне поле, і в його основі лежать знання, закріплені в семантичних категоріях, семантичних полях, складниками яких є мовні одиниці, структуровані в межах поля.

Типологія мовних полів і їхнє визначення залишається в сучасному мовознавстві дискусійним питанням. Дослідження розходяться в головному – принципі моделювання поля, у визначенні його ідентифікатора, розумінні характеру відношень між конститuentами семантичного поля.

Використання положень теорії поля в мові є, безсумнівно, перспективним напрямом у лінгвістичних студіях, тому такий підхід дає змогу систематизувати досліджувані лексичні лакуни, з'ясувати синтагматичні й парадигматичні зв'язки між елементами поля та здійснити комплексний аналіз у царині теорії поля.

Література

1. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови / Л. А. Лисиченко. – Х. : Вид-во Харк. нац. пед. ун-ту, 1997. – 129 с.